

І. О. Кресіна

orcid.org/0000-0003-0771-9707

*доктор політичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
завідувач відділу правових проблем політології
Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України*

К. М. Вітман

orcid.org/0000-0003-3586-9614

*доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політичних теорій
Національного університету «Одеська юридична академія»*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОЇ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ В ЄВРОПІ

У міжнародному праві та національних правових системах сформульовано низку підходів до регулювання міжетнічних та міжкультурних відносин, що відображають суттєво відмінний історичний і сучасний стан останніх на різних континентах. Обрання адекватної моделі етнокультурного життя у тій чи іншій державі багато в чому закладає перспективи розвитку її соціально-політичних відносин, а в деяких випадках – і перспективи збереження і прогресу самої цієї держави. Важливо розуміти, що єдиної моделі «міжнародного і зарубіжного досвіду» в цій сфері не існує, а за кожною запропонованою моделлю завжди стоять ідеали та інтереси внутрішніх і зовнішніх акторів, які слід чітко усвідомлювати.

У своїх раніших публікаціях ми вже розкривали непрості моделі правового регулювання етнонаціональних відносин, спрямовані на диференціацію захисту прав різних етнонаціональних спільнот, де кожний із спеціальних режимів має відмінну функціональну мету (Кресіна І.О., Кресін О.В., 2017; Вітман К.М., 2022; Вітман К.М., 2022; Kresina I., Kresin O., 2018; Dudchenko V., Vitman K., Kresina I., Kresin O., 2021). У цій статті ми звернемося до європейської моделі регулювання мовних відносин. Не претендуючи на всеосяжність нашого дослідження, ми спробуємо накреслити окремі особливості регулювання сфери використання мов, релевантні до ситуації в Україні. Адже протягом кількох останніх років було ухвалено закони «Про забезпечення функціонування української мови як державної», «Про корінні народи України» та «Про національні меншини (спільноти) України», розуміння яких вимагає ширшого європейського контексту.

Право європейських міжнародних організацій послідовно розвиває ідею рівності усіх громадян, і зокрема у реалізації їх культурних прав. Згідно з антидискримінаційним принципом, що утвердився у рішеннях Європейського суду з прав людини – «всі різні, всі рівні», особлива політика держави щодо окремої групи за етнічною ознакою вважається позитивною чи негативною дискримінацією, якщо не супроводжується «об'єктивним і розумним обґрунтуванням», адже «жодну відмінність у поводженні, яка ґрунтується винятково або вирішальним чином на етнічному походженні особи, не можна об'єктивно виправдати в сучасному демократичному суспільстві, заснованому на принципах плюралізму та поваги до різних культур» (справа *Timishev v. Russia*) (European Court, 2005; Гайдулін О.О., Худoley В.Ю., Шаркова І.М., 2018, с. 188-189). Такий підхід сприяє інтеграції у межах національних суспільств і водночас надає кожному європейцю однакове право у визначених межах зберігати і розвивати індивідуально і разом з іншими свою культурну і мовну ідентичність.

Зважаючи на членство України у Раді Європи, ратифікацію її конвенцій, її фундаментальну роль у формуванні європейських правових стандартів, а також приналежність нашої дер-

жави саме до Європейського континенту, почнемо саме з актів цієї організації. Найважливішими конвенціями Ради Європи у сфері регулювання етнокультурного життя є Європейська хартія регіональних або міноритарних мов та Рамкова конвенція про захист національних меншин.

Європейську хартію регіональних або міноритарних мов було ухвалено у 1992 р. Для початку зазначимо, що сам по собі офіційний український переклад цього акту, включно з назвою (Європейська хартія регіональних мов або мов меншин) містить суттєву змістовну помилку – в оригіналі насправді йдеться, зокрема, не про мови меншин, а про міноритарні мови (minority languages), тобто такі, якими розмовляє меншість населення держави. Далі у викладі та при цитуванні перекладів ми свідомо виправляємо цю помилку.

Вся філософія Європейської хартії коротко відображена вже в її преамбулі – це «збереження та розвиток культурного багатства і традицій Європи», елементами яких є «історичні регіональні та міноритарні мови Європи», у межах, що «не повинні зашкоджувати офіційним мовам і необхідності вивчати їх» (Європейська хартія). При цьому виокремлюються регіональні мови, які «традиційно використовуються в межах певної території держави громадянами цієї держави», що зазвичай не є офіційними мовами цієї держави і носії яких становлять у цій державі меншість, а також нетериторіальні мови, також традиційні для певної держави, але носії яких історично проживали в ній дисперсно – їх громади не становили більшість в якійсь конкретній місцевості, були і є присутні в різних регіонах (ст. 1 та ін.). Хоча «менш широко використовувана» одна з офіційних мов також може підлягати такому захисту (ст. 3). Історичний і територіальний принципи застосування Хартії багаторазово підкреслено (ст. 1, 7, 8, 12 та ін.). Певним винятком є можливість державної підтримки або сприяння культурній діяльності регіональними і міноритарними мовами за межами традиційного розселення за наявності достатньої кількості носіїв цих мов у інших регіонах (ст. 12).

Принципом Європейської хартії є сприяння та заохочення використання регіональних і міноритарних мов у державному і приватному житті, їх дослідження і вивчення на всіх рівнях освіти (ст. 7). При цьому пропонується диференційований підхід з урахуванням стану кожної з мов, відмінностей між функціонуванням регіональних і нетериторіальних мов та необхідності уникнути шкоди для розвитку офіційної мови (офіційних мов) (ст. 8), «міри розумної можливості» (ст. 10). Гнучко окреслюються і критерії місцевостей, у межах яких має захищатися певна мова – наявність «достатньої кількості» її носіїв (ст. 10 та ін.).

Диференційований підхід передбачено також у зобов'язаннях держав щодо виконання Європейської хартії. По-перше, кожна держава у ратифікаційній грамоті може визначити перелік регіональних і міноритарних мов та території захисту регіональних мов у її межах. По-друге, держава може вибирати, які із засобів, спрямованих на використання регіональних і міноритарних мов (Частина III), вона буде використовувати – з урахуванням кількох пропонуєваних варіантів щодо кожної із сфер захисту і сприяння таким мовам (ст. 2).

Зокрема, у сфері освіти на кожному рівні, починаючи з дошкільного і до вищого, пропонується або навчання регіональною (у межах визначеної території) чи нетериторіальною мовою, або її вивчення для всіх у межах певної території, або забезпечення можливості її вивчення для тих, хто цього бажає, що загалом охоплюється формулою «дозволяти, заохочувати або забезпечувати»; при цьому в межах визначених територій мають викладатися «історія та культура, відображенням яких є відповідна регіональна або міноритарна мова» (ст. 8). Так само різні варіанти пропонуються щодо використання регіональних і міноритарних мов у судових провадженнях щодо користування мовами, бажаними для сторін, представлення доказів, складання документів, надання чи оплати послуг перекладу, а також дивним чином віднесеного до цієї статті пункту щодо «забезпечення наявності складених регіональними або міноритарними мовами найбільш важливих національних законодавчих актів і тих документів, які зокрема стосуються осіб, що вживають ці мови» (ст. 9).

Подібний підхід і до надання адміністративних послуг: або використання регіональних мов визначеними регіональними і місцевими органами влади та самоврядування, можливо включно з діловодством і виданням офіційних документів, або використання у спілкуванні з відвідувачами, або забезпечення можливості подавати відповідними мовами заяви і отри-

мувати на них відповіді, або лише заяви, або лише додані до них документи, або двомовні бланки документів; можливість двомовного написання назв місцевостей; можливість добору чиновників із знанням певних мов (ст. 10).

Вибір є і щодо сприяння поширенню регіональних і міноритарних мов у ЗМІ: відкриття/підтримка телеканалів, радіостанцій, газет цими мовами, або чогось одного з них, або підтримка створення і поширення контенту, сприяння мовній підготовці співробітників ЗМІ (ст. 11). У сфері культурної діяльності держава, на свій вибір, може робити щось із запропонованого переліку: заохочувати культурні ініціативи, сприяти доступу до творів, створених регіональними та міноритарними мовами, сприяти перекладу з цих мов, поширювати інформацію про ці мови і пов'язані з ними культурні цінності, сприяти участі носіїв цих мов у здійсненні політики у галузі культури, розвивати термінологію цими мовами (створення словників та ін.) (ст. 12).

У економічному і соціальному житті пропонується використовувати регіональні й міноритарні мови без обмежень або в межах усїєї держави, або на визначених територіях; при цьому йдеться про: можливість використання у фінансових і банківських установах, соціальних установах, інструкції з техніки безпеки, документацію щодо прав споживачів (ст. 13).

Додаткові ключі для розуміння Європейської хартії регіональних мов або мов меншин надає «Пояснювальна доповідь» до неї, яка є фактично офіційним коментарем, що схвалений одночасно з нею, офіційно перекладається багатьма мовами і набуває достатньо високого рівня нормативності як правоінтерпретаційний акт. У ній необхідність ухвалення Європейської хартії пояснюється через існування у багатьох державах «регіонально розташованих автохтонних груп населення, які розмовляють іншою мовою, аніж більшість населення», що стало результатом «історичних процесів, внаслідок яких формування держав не відбувалося виключно за мовними принципами, а малі громади поглиналися більш чисельними спільнотами». Існування значної частини цих мов перебуває під загрозою – і не лише через історичні обставини, а й через «нівелюючий вплив сучасної цивілізації», упередження, асиміляційну політику держав (Європейська хартія. Пояснювальна доповідь, с. 4).

При цьому в «Пояснювальній записці» докладно і послідовно наголошується саме культурна мета ухвалення Європейської конвенції – захист «частини європейської культурної спадщини, що знаходиться під загрозою», «живої грані європейської культурної ідентичності», а остання «не може бути зведена на фундаменті мовної стандартизації». Проблеми ж, пов'язані з т.зв. «новими» мовами, зокрема, мовами мігрантів, розробники Хартії планували врегулювати у пізніших актах Ради Європи. Саме тому Хартія передбачає не лише антидискримінаційні, але й компенсаторні, захисні заходи, політику підтримки – там, де це необхідно, але в будь-якому випадку не на шкоду розвитку офіційних мов і не з метою штучного «відокремлення мовних груп» (Європейська хартія. Пояснювальна доповідь, с. 5-10).

Ця політика стосується мов та громад їх носіїв, а не мовних меншин як таких (у «Пояснювальній записці» наголошується, що Хартія свідомо уникає цього поняття, на відміну від українського офіційного перекладу, й не класифікує «групи носіїв мов»), хоча, зрозуміло, впливає на них, «не встановлює індивідуальні або колективні права для носіїв регіональних та міноритарних мов». Мова у Хартії розглядається насамперед не суб'єктивно, як елемент індивідуального чи колективного (політичної, етнічної групи) права, а об'єктивно – жива культурна спадщина як така. Передбачена Хартією політика жодним чином не пов'язана з прагненнями тих національних груп, що прагнуть незалежності чи зміни кордонів, а спрямована на гармонізацію культурного життя у межах існуючих європейських держав, їх трансформації на міжкультурних засадах. У жодному разі Хартію не можна розглядати як інструмент розколу чи сегментації суспільства: «Тенденція утворення мовних гетто суперечила би принципам міжкультурного діалогу та багатомовності... та призводила б до зіткнення інтересів відповідних груп населення» (Європейська хартія. Пояснювальна доповідь, с. 5-10, 17).

Мета Хартії розкривається через розуміння проблеми збереження регіональних і міноритарних мов в умовах їх співіснування з офіційною мовою (офіційними мовами) в інтегрованому національному суспільстві. Так, переважна більшість чи практично всі носії регіональних і міноритарних мов здатні використовувати офіційну мову в спілкуванні, зокрема,

з представниками органів державної влади. Але це змінює статус (зокрема, суб'єктивний) та перспективи розвитку регіональних і міноритарних мов: «Цілком очевидно, що, якщо б мова повністю була виключена з процесу спілкування з органами влади, люди просто почали б нею нехтувати, оскільки мова є засобом суспільного спілкування і не може бути обмежена лише сферою приватних стосунків. Більше того, якщо мова не має доступу до політичної, юридичної або адміністративної сфери, то вона поступово втрачає свій термінологічний потенціал в цих галузях і стає «неповноцінною», тобто неспроможною висловлювати всі аспекти суспільного життя». Перетворення ж регіональної чи міноритарної мови на робочу, «нормальний засіб комунікації» з органами влади та/або між ними, надає їй квазіофіційний статус у певній місцевості, а забезпечення її використання у ЗМІ зберігає її культурний вплив (Європейська хартія. Пояснювальна доповідь, с. 21-23).

У «Пояснювальній записці» наголошується, що ознакою регіональності (або територіальності) мови в державі є компактне історичне, довготривале і сучасне проживання її носіїв у конкретній місцевості, а міноритарність означає те, що носії традиційної для частини населення держави мови перебувають у такій місцевості чи в ширшій адміністративно-територіальній одиниці в меншості. Важливим є те, що певна територія є «історичною базою» розвитку мови, а не питання домінування її носіїв на певному географічному просторі. Застосування передбачених у Хартії заходів щодо регіональної мови майже виключно у визначених за такими критеріями місцевостях (окрім згаданого винятку – культурної діяльності) багаторазово підкреслюється. Наприклад, «загальне правило більшості положень Хартії стосовно захисту регіональних або міноритарних мов на території їхнього традиційного використання». Нетериторіальні мови розуміються так само, як історичні та традиційні для територій, що становлять нині державу, але вони не пов'язані з певною місцевістю. Прикладами «Пояснювальна записка» безпосередньо називає ідиш та ромську мову. При цьому, як і в хартії, тут зазначається, що за умов відсутності територіальної бази «лише певна частина положень Хартії може бути застосована до цих мов» (Європейська хартія. Пояснювальна доповідь, с. 5-10, 17, 20).

Стан і характер «груп носіїв мов» дуже різний, і Хартія залишає державам широкі можливості для «пристосування своїх зобов'язань» до кожної з них: «значною мірою залишається правом кожної сторони вирішувати, які положення мають бути застосовані і до якої мови. В Хартії пропонуються придатні рішення щодо різних ситуацій, в яких перебувають регіональні або міноритарні мови» (Європейська хартія. Пояснювальна доповідь, с. 7). Умовно кажучи, щодо вказаних державою в ратифікаційній грамоті регіональних та міноритарних мов припускається принаймні: їх вивчення за бажанням на всіх рівнях освіти у визначених місцевостях, але без шкоди для заходів щодо підтримки офіційних мов; рекомендоване створення органу, який би представляв інтереси носіїв кожної з цих мов на національному рівні та ін. (Європейська хартія. Пояснювальна доповідь, с. 14-17).

Важливо також, що визнання державою існування певної регіональної чи міноритарної мови не обов'язково передбачає застосування щодо неї конкретних заходів підтримки, але при цьому «власні міркування» держави «повинні бути сумісними з духом, цілями та принципами хартії», враховувати «фактичний стан» цієї мови. Або держава може не вказувати у ратифікаційній грамоті якись певні регіональні чи міноритарні мови на своїй території й таким чином лише підтвердити свою загальну відданість ідеї захисту таких мов у Європі (Європейська хартія. Пояснювальна доповідь, с. 11-12).

Таким чином, Європейська хартія спрямована на захист (а) історичних/традиційних мов як елементів живої культурної спадщини (б) майже виключно на територіях їх історичного поширення, де вони досі виступають засобом спілкування, (в) без шкоди для функціонування та вивчення офіційної мови (офіційних мов), (г) за обґрунтованим вибором держави, згідно із встановленими нею переліком і географічними рамками та із застосуванням різних підходів, зважаючи насамперед на стан кожної мови та наявність загрози її збереженню та розвитку, (д) шляхом не лише антидискримінаційних, а й захисних заходів і політики підтримки у сферах освіти, судочинства, надання адміністративних послуг, ЗМІ, культурної діяльності, економічного і соціального життя, транскордонного співробітництва, а також (е) захист нетериторіальних історичних мов у межах усїєї держави; але вона (є) безпосередньо не створює

індивідуальних чи колективних прав, (ж) не спрямована на підтримку чи конституювання меншин, будь-яку сегментацію суспільства, та (з) не передбачає захист мов мігрантів, включно з не-громадянами, іммігрантами, носіями регіональних мов поза межами їх традиційного розселення.

До певної ролі у ролі діалектичної опозиції до філософії Європейської хартії виступають ідеї, закладені в низці «мовних» положень Рамкової конвенції про захист національних меншин 1995 р., ратифікованої Україною в 1997 р. Вона охоплює насамперед загальні принципи, а не конкретні положення, спрямована на «забезпечення стабільності, демократії та миру», утвердження толерантного суспільства й культурного розмаїття, що передбачає, зокрема, свободу кожної людини від дискримінації на мовному ґрунті, асиміляції, насильного переміщення, свободу виявлення і збереження, самостійно і разом з іншими, своєї мовної самобутності – що не повинно перешкоджати державній політиці інтеграції осіб, що належать до національних меншин (преамбула, ст. 3, 5, 6, 16) (Рамкова конвенція).

Особи, які належать до національних меншин, мають право на створення приватних закладів освіти, іншим чином організовувати вивчення мови своєї меншини (ст. 13, 14). «У разі необхідності» держави можуть сприяти вивченню мов меншин, включно з підготовкою вчителів і доступом до навчальних посібників (ст. 12), укласти двосторонні й багатосторонні угоди з іншими державами з метою захисту осіб, які належать до меншин (ст. 18). Використання мов національних меншин у публічній сфері Рамкова конвенція практично не передбачає, окрім права бути поінформованим зрозумілою мовою про підстави арешту, обвинувачення та право захищати себе цією мовою, за потреби з безоплатним використанням послуг перекладача (ст. 10).

Але й Рамкова конвенція виокремлює «місцевості, де традиційно проживають особи, які належать до національних меншин, або де вони складають значну частину населення» що, за наявності «реальних потреб», передбачає рекомендації: «забезпечити, по можливості, умови, які дозволяють використовувати мову відповідної меншини у спілкуванні цих людей між собою та з адміністративними властями» (ст. 10; за контекстом та у зв'язку із застереженнями в «Пояснювальній доповіді» останні мають розумітися скоріше як органи, що надають адміністративні послуги); використовувати традиційні назви, окрім як офіційною, також мовою меншини (ст. 11); забезпечити, «по можливості та в рамках своїх освітніх систем», умови для викладання мови меншини або навчання нею без шкоди для вивчення офіційної мови або викладання нею (ст. 14).

«Пояснювальна доповідь» до Рамкової конвенції, що виступає як важливий правоінтерпретаційний акт, наголошує на тому, що положення цієї конвенції є програмними і не передбачають безпосереднього застосування, «залишають зацікавленим державам певну можливість діяти на власний розсуд», включно з власним розумінням поняття «національна меншина» на основі прагматичного підходу та політики інтеграції. При цьому Рамкова конвенція не передбачає визнання колективних прав і спрямована на захист індивідуальних прав осіб, які виявляють таке бажання і мають відповідні об'єктивні підстави, але переважно без накладення на держави обов'язку здійснювати у зв'язку з цим заходи адміністративного і фінансового характеру (Пояснювальна доповідь, с. 16, 18, 20-23, 30-31).

«Реальні потреби» у місцях традиційного або компактного проживання осіб, які належать до національних меншин, мають визначати держави. При цьому «Вислів «традиційно проживають» стосується не історичних меншин, а лише меншин, що мешкають на тій самій географічній території». Використання мов меншин у роботі державних органів, надання мові меншини якогось статусу, фінансові зобов'язання держави у зв'язку з правом осіб, які належать до національних меншин, на вивчення своєї рідної мови чи навчання нею в жодному разі не передбачаються (Пояснювальна доповідь, с. 27-30).

Ще одним предметом європейського міжнародно-правового регулювання є розвиток і використання мов корінних народів, які, зрозуміло, теж можуть вважатися історичними, традиційними етнокультурними спільнотами. Зокрема, Інтегрована політика ЄС щодо Арктики 2016 р., затверджена Європейським Парламентом і Європейською Радою, визнає корінними народами на території ЄС та асоційованих із ним територіях лише саамів у Скандинавії та

інуїтів у Гренландії. Як зазначає О.В. Кресін, у документі визнається, що політика ЄС щодо Арктичного регіону має враховувати традиційний уклад життя (traditional livelihoods) його мешканців, вразливий у зв'язку з інтенсифікацією економічної діяльності та кліматичними змінами, а також їх позиції щодо проектів економічного розвитку і забезпечення прав людини, зокрема шляхом діалогу і співробітництва з Європейською Комісією. Цілями політики ЄС при цьому є економічний розвиток арктичних корінних народів та збереження їх культур (Joint Communication; Кресін О.В., 2021).

У резолюції Європейського Парламенту 2018 р. вказується, що корінні народи «мають унікальний зв'язок із землею та навколишнім середовищем, в якому вони живуть, використовуючи наявні природні ресурси для формування унікальних систем знань, іновачій та практик, які, своєю чергою, формують фундамент їх ідентичності й духовності та дуже важливі для консервації й сталого використання біорізноманіття». Стиль життя і моделі розвитку корінних народів відіграють ключову роль у захисті навколишнього середовища. Колективні права (communal rights) корінних народів «виникають в силу традиційного зайняття їх територій, а сенс належності, що поєднує їх із цими територіями, несумісний з концепцією власності, загальнозрозумілою в західних суспільствах». Як зазначає О.В. Кресін, корінні народи у Резолюції називаються серед найбільш вразливих в умовах кліматичних змін через їх стиль життя і тісний зв'язок із землею, безпосередню залежність від природних ресурсів. Їх традиційні знання і практики не пристосовані до міського способу життя і сучасної динаміки ринку праці. Вказується на існування в Європі корінного народу саамі, який «страждає від маргіналізації, дискримінації та соціального відчуження». Зазначається необхідність реєстрації представників корінних народів у різних державах як першого кроку до визнання їх індивідуальних і колективних прав, а також реєстрації колективного землекористування цих народів (European Parliament; Кресін О.В., 2021).

Арктична Рада (Данія, Ісландія, Канада, Норвегія, Російська Федерація, США, Фінляндія, Швеція), формування якої як міжнародної організації почалося з міжнародної декларації 1991 р. «Стратегія захисту арктичного навколишнього середовища», визнала особливий зв'язок корінних народів і місцевих груп населення з природою Арктики, їх право на захист довкілля, використання природних ресурсів, повагу до їх культур і традиційного знання. Корінні народи було залучено до роботи Арктичної Ради як постійних представників з консультативними повноваженнями (Arctic Environmental; Кресін О.В., 2021). Ці ж положення було повторено в Оттавській декларації Арктичної Ради 1996 р. (Declaration on the Establishment).

На нашу думку, є підстави стверджувати існування особливої міжнародно-правової європейської диференційованої моделі регулювання мовних відносин. Її основний рівень побудований на суто ліберальному принципі рівності й свободи від дискримінації та уособлений Рамковою конвенцією про захист національних меншин. Вона конкретизує цей принцип і адаптує до сфери етнонаціональних, і зокрема мовних, відносин. Її філософські засади – це розвиток толерантного й різноманітного суспільства, підстави – виключно індивідуальні права людини, а засоби реалізації – переважно особиста активність самостійно та спільно з іншими без втручання держави. Водночас Рамкова конвенція припускає можливість запровадження особливого механізму реалізації індивідуальних прав у сфері мовних відносин на територіях традиційного чи компактного проживання осіб, які обгрунтовано відносять себе до національних меншин, залишаючи рішення про це державам і не накладаючи на них жодних відповідних зобов'язань.

Другий рівень регулювання є захисним. Він міг би розглядатися як дискримінаційний, але спрямований виключно на захист історичних мов як культурного артефакту, «живої грані європейської культурної ідентичності», а не елемента надання особливих індивідуальних чи колективних прав. Цей рівень уособлюється Європейською хартією регіональних або міноритарних мов. Основним фокусом Хартії є вразливі мови, які перебувають під загрозою втрати повноцінності їх розвитку чи навіть зникнення. Принципом Хартії є захист історичних мов переважно на визначених територіях, а тому особливі можливості (а не права), які можуть у зв'язку з цим виникати у частини носіїв певної мови, є суто похідними і не становлять позитивної дискримінації всієї групи носіїв мови (а здебільшого, зрозуміло, також етнічної групи).

Третій рівень є дещо умовним, слабо розвинений і актуальний не стільки для цілої Європи, скільки в контексті нашої української законотворчості. Це захист прав корінних народів, який може втілюватися, зокрема, і в заходах щодо збереження та розвитку їх мов. Цей рівень уособлюється кількома актами Європейського Союзу та Арктичної Ради. Вони поширюють свою дію лише на два корінні народи, передбачають їх особливі колективні права, пов'язані як з їх відокремленням від решти суспільств розвитком, так і з їх особливою роллю у збереженні культурного і біологічного різноманіття. Утім, повторимо, цей рівень є умовним, адже питання міжнародно-правового захисту власне мов двох визначених європейських корінних народів (саамів та інуїтів) ще не вирішене і може розглядатися нині лише в контексті конвенції Міжнародної організації праці.

Отже, європейська міжнародно-правова модель регулювання мовної політики є доволі диференційованою, передбачає різні принципи і засоби захисту мов: загальну – як виразу індивідуального самовизначення, та функціональну – як форми збереження і розвитку культурної спадщини. Іншою особливістю такої моделі є її чутливість – гнучкість і врахування реального стану розвитку кожної мови в різних контекстах. Саме розуміння глибинного ідейного значення відповідних актів європейських міжнародних організацій може сприяти усталенню підходів і засобів мовної політики в Україні, що є надзвичайно політизованою, часто непрофесійною, досі багато в чому виступає іграшкою в руках різних зацікавлених груп.

Література

- Вітман К.М. Ідея автохтонної національної меншини як елемент етнополітики: міжнародне і національне право. *Держава і право*. Юридичні і політичні науки. 2022. Вип. 91. С. 223-235.
- Вітман К.М. Лужичани як автохтонна національна меншина: історична традиція і сучасний правовий статус. *Держава і право*. Юридичні і політичні науки. 2022. Вип. 92. С. 240-258.
- Гайдулін О.О., Худолей В.Ю., Шаркова І.М. Прецедентне право Європейського суду з прав людини щодо захисту прав уразливих верств населення: навч. посіб. Київ: Видавництво «ФОРМ» ГО, 2018.
- Європейська хартія регіональних мов або мов меншин. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806d35e0>
- Європейська хартія регіональних мов або мов меншин. Пояснювальна доповідь. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806d364c>
- Кресін О.В. Корінні народи: міжнародне право та законодавство України: монографія / Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України. Київ: Норма права, 2021. 168 с.
- Кресіна І.О., Кресін О.В. Народ як суб'єкт міжнародного права. *Права людини: філософські, теоретико-юридичні та політологічні виміри*: зб. статей учасників II Міжнародного круглого столу (м. Львів, 24-26 листопада 2017 року). Львів: ЛОБФ «Медицина і право», 2018. С. 37-61.
- Кресіна І.О., Кресін О.В. Правоздатність народів у міжнародному праві. *Правова держава*. 2017. Вип. 28. С. 374-382.
- Пояснювальна доповідь до Рамкової конвенції про захист національних меншин. URL: <https://rm.coe.int/16800c1320>
- Рамкова конвенція про захист національних меншин. URL: <https://rm.coe.int/16800c1320>
- Arctic Environmental Protection Strategy. Rovaniemi, Finland June 1991. URL: http://library.arcticportal.org/1542/1/artic_environment.pdf
- Declaration on the Establishment of the Arctic Council Joint Communique of the Governments of the Arctic Countries on the Establishment of the Arctic Council. Ottawa, Canada. September 19, 1996. URL: https://oarchive.arctic-council.org/bitstream/handle/11374/85/EDOCS-1752-v2-ACMMCA00_Ottawa_1996_Founding_Declaration.PDF?sequence=5&isAllowed=y
- Dudchenko V., Vitman K., Kresina I., Kresin O. Strategic guidelines of ethno-national policy of Ukraine: political and legal aspects. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, Vol. 28, No. 4, 2021. P. 51-61.
- European Court of Human Rights. Second Section. Case of Timishev v. Russia. No. 55762/00 and 55974/00. Judgement. 13 December 2005. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22%3A%22001-71627%22%7D>
- European Parliament resolution of 3 July 2018 on violation of the rights of indigenous peoples in the world, including land grabbing (2017/2206(INI)). URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/9de635d4-7961-11ea-b75f-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-158145572>

Joint Communication to the European Parliament and the Council. An integrated European Union policy for the Arctic. 27.4.2016. JOIN(2016) 21 final. URL: http://eeas.europa.eu/archives/docs/arctic_region/docs/160427_joint-communication-an-integrated-european-union-policy-for-the-arctic_en.pdf

Kresina I., Kresin O. The People as a Subject of International Law. *Jus Gentium*. 2018. Vol. 3. No. 2. P. 573-578.

References

Vitman K.M. (2022) Ideia avtohtonnoi natsionalnoi menshyny iak element etnopolityky: mizhnarodne i natsionalne pravo. *Derzhava i pravo*. Vyp. 91. S. 223-235.

Vitman K.M. (2022) Luzhychany iak avtohtonna natsionalna menshyna: istorychna tradytsia i suchasnyi pravovyi status. *Derzhava i pravo*. Vyp. 92. S. 240-258.

Haydulyn O.O., Hudolei V.Yu., Sharkova I.M. (2018) Pretsedentne pravo Evropeiskoho sudu z prav liudyny schodo zahystu prav urazlyvyh verstv naselennia: Navchalnyi posibnyk. Kyiv: Vydavnytstvo FOP Golembovska O.O.

Evropeiska hartia rehionalnyh mov abo mov menshyn. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806d35e0>

Evropeiska hartia rehionalnyh mov abo mov menshyn. Poiasniuvalna dopovid. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806d364c>

Kresin O.V. (2021) Korinni narody: mizhnarodne pravo ta zakonodavstvo Ukrainy: monografia / Instytut derzhavy i prava imeni V.M. Koretskoho NAN Ukrainy. Kyiv: Norma prava, 168 s.

Kresina I.O., Kresin O.V. (2018) Narod iak subiekt mizhnarodnoho prava. *Prava liudyny: filosofski, teoretyko-iurydychni ta politolohichni vymiry: Zbirka statei uchasnykiv II Mizhnarodnoho kruhloho stolu (Lviv, 24-26 lystopada 2017 roku)*. Lviv: LOBF Medytsyna i pravo, S. 37-61.

Kresina I.O., Kresin O.V. (2017) Pravozdatnist narodiv u mizhnarodnomu pravi. *Pravova derzhava*. Vyp. 28. S. 374-382.

Poiasniuvalna dopovid do Ramkovoї konventsii pro zahyst natsionalnyh menshyn. URL: <https://rm.coe.int/16800c1320>

Ramkova konventsia pro zahyst natsionalnyh menshyn. URL: <https://rm.coe.int/16800c1320>

Arctic Environmental Protection Strategy. Rovaniemi, Finland June 1991. URL: http://library.arcticportal.org/1542/1/artic_environment.pdf

Declaration on the Establishment of the Arctic Council Joint Communique of the Governments of the Arctic Countries on the Establishment of the Arctic Council. Ottawa, Canada. September 19, 1996. URL: https://oarchive.arctic-council.org/bitstream/handle/11374/85/EDOCS-1752-v2-ACMMCA00_Ottawa_1996_Founding_Declaration.PDF?sequence=5&isAllowed=y

Dudchenko V., Vitman K., Kresina I., Kresin O. (2021) Strategic guidelines of ethno-national policy of Ukraine: political and legal aspects. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, Vol. 28, No. 4, S. 51-61.

European Court of Human Rights. Second Section. Case of Timishev v. Russia. No. 55762/00 and 55974/00. Judgement. 13 December 2005. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-71627%22%5D%7D>

European Parliament resolution of 3 July 2018 on violation of the rights of indigenous peoples in the world, including land grabbing (2017/2206(INI)). URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/9de635d4-7961-11ea-b75f-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-158145572>

Joint Communication to the European Parliament and the Council. An integrated European Union policy for the Arctic. 27.4.2016. JOIN(2016) 21 final. URL: http://eeas.europa.eu/archives/docs/arctic_region/docs/160427_joint-communication-an-integrated-european-union-policy-for-the-arctic_en.pdf

Kresina I., Kresin O. (2018) The People as a Subject of International Law. *Jus Gentium*. Vol. 3. No. 2. S. 573-578.

Анотація

Кресіна І. О., Вітман К. М. Міжнародно-правові засади диференційованої мовної політики в Європі. – Стаття.

У статті розглянуто міжнародно-правову європейську модель регулювання мовних відносин. Її основний перший рівень побудований на ліберальному принципі рівності й свободи від дискримінації та уособлений Рамковою конвенцією про захист національних меншин. Її філософські засади – це розвиток толерантного й розмаїтого суспільства, підстави – виключно індивідуальні права людини, а засоби реалізації – переважно особиста активність самостійно та спільно з іншими без втручання держави.

Другий рівень регулювання є захисним. Він спрямований виключно на захист історичних мов як культурного артефакту, а не елемента надання особливих індивідуальних чи колективних прав. Цей рівень уособлюється Європейською хартією регіональних або міноритарних мов. Основним фокусом Хартії є вразливі мови, які перебувають під загрозою втрати повноцінності їх розвитку чи навіть зникнення.

Третій рівень є дещо умовним, слабо розвинений і актуальний не стільки для цілої Європи, скільки в контексті української законотворчості. Це захист прав корінних народів, який може втілюватися, зокрема, в заходах щодо збереження та розвитку їх мов. Цей рівень уособлюється кількома актами Європейського Союзу та Арктичної Ради. Вони поширюють свою дію лише на два корінні народи, передбачають їх особливі колективні права, пов'язані як з їх відокремленням від решти суспільств розвитком, так і з їх особливою роллю в збереженні культурного і біологічного різноманіття.

Європейська міжнародно-правова модель регулювання мовної політики є доволі диференційованою, передбачає різні принципи і засоби захисту мов: загальну – як виразу індивідуального самовизначення, та функціональну – як форми збереження і розвитку культурної спадщини. Іншою особливістю такої моделі є її чутливість – гнучкість і врахування реального стану розвитку кожної мови в різних контекстах.

Ключові слова: етнонаціональна політика, мовна політика, регіональні або міноритарні мови, нетериторіальні мови, національні меншини.

Summary

Kresina I. O., Vitman K. M. International legal bases of differentiated language policy in Europe. – Article.

The article examines the international-legal European model of language relations regulation. Its main first level is built on the liberal principle of equality and freedom from discrimination and embodied by the Framework Convention for the Protection of National Minorities. Its philosophical foundations are the development of a tolerant and diverse society, the basis is exclusively individual human rights, and the means of implementation are mainly personal activity independently and together with others without state intervention.

The second level of regulation is protective. It is aimed exclusively at the protection of historical languages as a cultural artefact and not as an element of granting special individual or collective rights. This level is represented by the European Charter for Regional or Minority Languages. The main focus of the charter is vulnerable languages, which are in danger of losing their full development or even disappearing.

The third level is somewhat conditional, poorly developed and relevant not so much for the whole of Europe as in the context of our Ukrainian law-making. This is the protection of the rights of indigenous peoples, which can be embodied, in particular, in measures to preserve and develop their languages. This level is represented by several acts of the European Union and the Arctic Council. They extend their effect only to two indigenous peoples, provide for their special collective rights related both to their separate development from the rest of society, and to their special role in the preservation of cultural and biological diversity.

The European international legal model of language policy regulation is quite differentiated, it provides different principles and means of language protection: general – as an expression of individual self-determination, and functional – as a form of preservation and development of cultural heritage. Another feature of this model is its sensitivity – flexibility and consideration of the real state of development of each language in different contexts.

Key words: ethno-national policy, language policy, regional or minority languages, non-territorial languages, national minorities.